

Türk-İslâm Edebiyatı El Kitabı

**Genel Editör ve
Proje Yürütücüsü**
Prof. Dr. Eyüp Baş

Editör
Prof. Dr. Ali Yılmaz

Yazarlar
Prof. Dr. Bilal Kemikli
Prof. Dr. Alim Yıldız
Prof. Dr. Ali Yılmaz
Prof. Dr. Zülfikar Güngör
Prof. Dr. Ali Öztürk
Doç. Dr. Necdet Şengün
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şamil Baş
Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay
Dr. Öğr. Üyesi Kenan Özçelik

ISBN: 978-605-4692-10-1

8. Baskı
Ocak, 2021 / Ankara
2500 Adet

 Grafiker®
Yayınları
Yayın No: 94
Web: grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

 Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
1. Cadde 1396. Sokak No: 6
06520 (Oğuzlar Mahallesi)
Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafik@grafiker.com.tr
Web : grafik.com.tr

Kitaptaki bölümlerin hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ / <i>Bilal Kemikli</i>	9
1. Din Edebiyat İlişkisi.....	9
2. Tasavvuf: İrfan ve Hikmet.....	12
3. Türk-İslâm Edebiyatı: Konu ve Kapsam.....	16
4. Türk-İslâm Edebiyatının Kaynakları.....	18
a. Muhtevâ Kaynakları.....	18
b. Tarihsel Kaynaklar.....	19
c. Biyografik Kaynaklar.....	20
d. Bibliyografik Kaynaklar.....	22

1. BÖLÜM

İSLÂMÎ DÖNEM TÜRK EDEBİYATI

A. GELİŞİM SÜRECİ / <i>Necdet Şengün</i>	27
1. İslâm Öncesi Türk Edebiyatı.....	28
2. İslâm Öncesi Türk Edebiyatında Din.....	34
3. Türklerin Müslüman Oluşu.....	36
4. İslâmî Türk Edebiyatının Öncüsü Ahmed-i Yesevî.....	37
a. Hayatı.....	37
b. Dîvân-ı Hikmet.....	39
c. Şahsiyeti ve Görüşleri.....	43
d. Tarîkatı.....	46
e. Tesirleri.....	48
B. İLK ESERLER / <i>Ali Yılmaz</i>	55
1. Türklerin İslâmiyet’i Kabûlü Sonrası İlk Yazılı Eserler.....	55
a. Türklerin İslâmiyetle İlk Temasları.....	55
b. İslâmî Dönem Türk Edebiyatının İlk Ürünleri.....	59
2. Günümüze Gelen İlk Eserler.....	62
a. Kutadgu Bilig.....	62
b. Dîvânu Lugâti’t-Türk.....	76
c. Atabetü’l-Hakâyık.....	84

C. TÜRK EDEBİYATININ ANADOLU'DAKİ

TEŞEKKÜLÜ VE GELİŞMESİ / Bilal Kemikli	91
1. Teşekkül Dönemi.....	91
a. İlk Edebî Tezâhürler.....	92
b. İlk Temsilciler.....	93
1. Hacı Bektaş-ı Velî.....	93
2. Mevlânâ.....	95
3. Yûnus Emre.....	96
4. Dönemin Diğer Şairleri.....	97
2. Klasik Dönem.....	98
a. Osmanlı Kuruluş Dönemi Edebiyatı.....	98
b. Cihan Devleti ve Klasik Türk Edebiyatı.....	102
c. Mahallîleşme: Duraklama ve İçer Dönüş.....	108
d. Tanzimat: Yeni Bir Yol Arayışı.....	112
e. Yeni Dönem: Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e.....	113

D. İSLÂMÎ DÖNEM TÜRK EDEBİYATININ KAYNAKLARI /

—————	<i>Ali Yılmaz</i>	117
4	1. İslâm Öncesi Türk Edebiyatı.....	117
—————	2. İran Edebiyatı.....	118
	3. İslâm Dini.....	119
	a. Kur'ân-ı Kerîm.....	122
	b. Hz. Muhammed (s.a.s.).....	124
	c. Akâid.....	131
	d. İlmihal Bigileri.....	133
	e. Tasavvuf.....	134

2. BÖLÜM**TÜRK-İSLÂM EDEBİYATI****A. GENEL TÜRK EDEBİYATI İÇİNDE**

TÜRK-İSLÂM EDEBİYATI / Ali Yılmaz	145
--	-----

B. TÜRK-İSLÂM EDEBİYATI ESERLERİ / Zülfikar Güngör..... 147

1. Cenâb-ı Allah'la İlgili Edebî Eserler.....	147
a. Tevhîdler.....	147
b. Münâcâtlar.....	152
c. Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri.....	157

Esmâ-i Hüsnâ.....	158
Esmâ-i Hüsnâ'nın Havâssı.....	159
Esmâ-i Hüsnâ'nın Şerhleri.....	160
Bir Örnek Olarak İbn-i İsmâ'nın Esmâ-i Hüsnâ Şerhi.....	162
2. Hz. Peygamber (s.a.s.) İle İlgili Edebî Türler / <i>Alim Yıldız</i>	172
a. Na't.....	173
b. Siyerler (Sîretü'n-Nebî).....	180
c. Mevlidler.....	188
d. Hilyeler.....	199
e. Esmâ-i Nebîler.....	210
f. Mi'râciyeler/Mi'râc-nâmeler.....	215
g. Kırk Hadisler (Hadîs-i Erbaîn).....	222
h. Hicret-nâmeler.....	228
i. Gazavât-nâmeler.....	233
j. Mu'cize-nâmeler.....	237
k. Şefâat-nâmeler.....	239
3. Kur'an'a Dayalı Edebî Türler / <i>Ali Öztürk</i>	247
a. Kısas-ı Enbiyâlar.....	247
b. Yûsuf u Züleyhâ, Süleyman-nâme ve Halîl-nâme.....	250
c. Kur'an Tercümeleri.....	255
1) Satırlararası Kur'an Tercümeleri.....	255
2) Manzûm Kur'an Tercümeleri.....	258
4. Diğer Dinî Konularla İlgili Edebî Eserler.....	261
a. Akâid-nâmeler / <i>Ali İhsan Akçay</i>	261
b. Manzum İlmihaller / <i>Ali İhsan Akçay</i>	270
c. Manzum Şurûtu's-salâtlar/Salât-nâmeler / <i>Ali İhsan Akçay</i>	277
d. Vahdet-nâmeler / <i>Mehmet Şamil Baş</i>	283
e. Makteller ve Muharremiyeler / <i>Kenan Özçelik</i>	289
f. Ramazâniyeler / <i>Alim Yıldız</i>	294
g. Regâibiyeler / <i>Alim Yıldız</i>	300
h. Fütüvvet-nâmeler / <i>Ali Öztürk</i>	305
i. Şathiyeler / <i>Ali Öztürk</i>	310
C. TÜRK-İSLÂM EDEBİYATINDA TERCÜME VE	
ŞERH GELENEĞİ / Mehmet Şamil Baş	315
DİZİN	321
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ	351

ÖNSÖZ

İslâm öncesinde Türklerin bir edebiyat gelenekleri vardı; toplum içinde önemli yere sahip olan ve aynı zamanda din adamı kabul edilen şairler, çeşitli vesilelerle bir araya gelen Türk topluluklarına çalgı eşliğinde şiir söylerler ve onları coştururlardı. Söylenen bu şiirler, aynı zamanda o günün dinî anlayışlarını da yansıtır nitelikte idi. Bu şiirlerden günümüze gelenleri azdır; ancak ulaşanlarda bu özelliği görebilmekteyiz.

İslâmiyet'in kabulünden sonra bu edebiyat geleneği İslâm dininin etkisi ile hem muhtevâ olarak hem de şekil ve tür olarak yepyeni bir vecheye büründü; Orta-Asya'da kuruluşunu tamamlayarak göçlerle birlikte Anadolu'ya kadar geldi. Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı dönemlerini içine alan uzun asırlar boyunca bu yeni hâliyle ürün vermeye devam etti. Özellikle Anadolu'daki teşekkül dönemini tamamlayarak ulaştığı Osmanlı döneminde zirveye ulaşarak hem muhteva zenginliği ve şekil mükemmelliği hem de ürün sayısı olarak altın çağını yaşadı.

Hem kendisi yeni hem de yeni bir anlayışın hâkim olmaya başladığı dönem olan Tanzimat'a kadar gelen bu edebiyatın genel karakteri dinî yönünün ağırlıklı olmasıdır. Zaten bu uzun dönem edebiyatımıza "İslâmî Dönem Türk Edebiyatı" denir. Ortaya konan ürünler de bu adlandırmaya uygundur. Hatta yapılan tasniflerde "din dışı" olarak anılan eserler incelendiğinde bile böyle bir isimlendirmeyi hak etmeyecek şekilde dinî muhtevâyâ sahip oldukları görülür. Ayrıca edebiyat gruplandırması yapılırken göz ardı edilen bir husus vardır, o da bu dönemde ortaya konulmuş olan dinî-edebî türlerdir; halbuki münhasıran dinî bir konuyu işlemek üzere yazılmış çok sayıda edebî eserimiz ve türümüz bulunmaktadır.

Tanzimat döneminde edebiyatımıza yeni edebî şekiller ve türler girmiş, aynı zamanda "din dışı" denebilecek eserler de ortaya konmuş olmakla beraber edebiyatımız bu dönemde de dinden soyutlanmış değildir.

Edebiyatımızın bu İslâmî yönü genel olarak derslerimize pek yansımamakta ve araştırmalara konu olmamaktadır. Sadece İlahiyat Fakültelerindeki Türk-İslâm Edebiyatı derslerinde bu yön üzerinde durulmakta ve o anabilim dalında araştırma yapanlar bunları ele almaktadırlar.

İşte elinizdeki bu kitap edebiyatımızın bu dinî yönünü ortaya koymak üzere hazırlanmıştır. Kitabımız bir giriş kısmından sonra iki bölüm hâlinde tasarlanmıştır ve ortaya konmuştur.

Girişte edebiyatımızın genel özellikleri ve dinî yönü tanıtılmış; birinci bölümde, dinî yönünün nasıl oluştuğunu da göz önüne koyacak şekilde edebiyatımızın başlangıç ve gelişme süreci anlatılmıştır. Bu çerçevede önce İslâmî dönemin ilk gelişim süreci ve Orta-Asya bölgesinde ortaya çıkmış ilk eserler; arkasından Anadolu’daki teşekkül dönemi ve ilk temsilcileri kısaca tanıtılmış ve sonra da bu edebiyatımızın teşekkülünü sağlayan kaynaklar üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise tamamen dinî edebî eserlerimiz tür tasnifi yapılarak ele alınmıştır. İlk başta Cenâb-ı Allah’la ilgili olanlar üzerinde durulmuş, sonra Hz. Peygamber’le ilgili olanlara geçilmiştir. Bu iki konu zaten Türk-İslâm Edebiyatı denilince akla gelen en temel konulardır. Biz kitabımızda şimdiye kadar bu tür kitaplarda pek görülmeyen bir başlık açtık: Kur’an’a Dayalı Edebî Türler. Burada esas kaynağı Kur’an olan edebî türler anlatılmıştır.

Kitabımızda yeni olan ikinci bir başlık “Türk-İslâm Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği” şeklindedir. Burada da edebiyatımızda önemli bir yeri olan tercüme ve şerh çalışmaları hakkında genel sayılabilecek bilgi verilmiştir. Kitabımızın bir yeniliği de “Diğer Dinî Konularla İlgili Olanlar” başlığının altında şimdiye kadar benzeri kitaplarda pek görülmeyen farklı edebî türleri anlatmış olmamızdır.

Bütün konuların çok sayıda örnekle zenginleşmesini sağlamış bulunuyoruz. Verdiğimiz örnek şiirlerde vezin kusurlarını gidermeye çalıştık; ancak bazılarında bu mümkün olmadığından olduğu gibi bıraktık.

Kitabımızı bir edebiyat tarihi kitabı hâline getirmemeye özen gösterdik ve sadece Türk-İslâm Edebiyatı çerçevesinde gerekli olan tarihî malumatla yetindik. Ayrıca kitabımızın genel edebiyat bilgilerini veren bir kitap olmadığına farkında olarak hiç o konulara temas etmedik.

Kitabımızın, Türk edebiyatının dinî yönü ile ilgilenenlere yeterli bilgi vereceğine inanıyoruz. Ayrıca Türk-İslâm Edebiyatı araştırmacılarının el kitabı olacağını ve İlâhiyat Fakültesi öğrencilerinin de ders kitabı ihtiyacına cevap vereceğini düşünüyoruz.

Kitabımız değişik İlâhiyat Fakültelerinde Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı’nda çalışan bir grup öğretim üyesi tarafından konular bölüştürülerek hazırlanmıştır; her yazarın kendi hazırladığı kısımda ismi yazılmıştır.

Kitabın hazırlanmasında emeği geçen yazar arkadaşlarıma ve katkısı olan herkese teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ali Yılmaz
Editör